

دانشنامه فرهنگ و تمدن سیستان و بلوچستان

(۲)

(آئین ها، باورها و فرهنگ مردم بلوچستان)

مؤلف: دکتر موسی محمود زهی

www.ketab.ir

سرشناسه	: محمود زهی، موسی، ۱۳۳۹ -
عنوان و نام پدیدآور	: آئین ها، باورها و فرهنگ مردم بلوچستان / مؤلف موسی محمود زهی؛ {به سفارش حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی سیستان و بلوچستان}
مشخصات نشر	: تهران : آبنوس، ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری	: ۲۳۰ ص.: مصور.
فروست	: دانشنامه فرهنگ و تمدن سیستان و بلوچستان؛ ۲.
شابک	: ۹۷۸-۹۶۴-۶۳۳۴-۸۱-۶
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
موضوع	: بلوچستان -- آداب و رسوم و زندگی اجتماعی
موضوع	: بلوچستان -- جغرافیا
شناسه افزوده	: سازمان تبلیغات اسلامی. حوزه هنری (سیستان و بلوچستان)
رده بندی کنگره	: ۲۰۰۳ / م ۷۲ / ل ۱۳۹۱
رده بندی دیویی	: DSR ۹۵۵/۷۴
شماره کتابشناسی ملی	: ۲۸۷۴۷۸۷

انتشارات آبنوس

دانشنامه فرهنگ و تمدن سیستان و بلوچستان

(۲)

آئین ها، باورها و فرهنگ مردم بلوچستان

مؤلف: دکتر موسی محمود زهی

چاپ اول: ۱۳۹۱

طراح جلد و مدیریت چاپ: مهندس سپهر انصاری - ۰۹۱۲۵۱۷۰۹۶۹

طراح صفحات: عصمت گلزار

قطع: رحلی تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه

تعداد صفحات: ۲۳۰

ارزش: ۹۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۶۳۳۴-۸۱-۶

ISBN: 978-964-6334-81-6

کلیه ی حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی
سیستان و بلوچستان می باشد.

سخن نخست

«آئین ها، باورها و فرهنگ مردم بلوچستان» بخشی از مجموعه ی «دانشنامه فرهنگ و تمدن سیستان و بلوچستان» است. سایر مجلدات این مجموعه نیز به تدریج تقدیم دوستداران تاریخ و فرهنگ استان خواهد شد. پیرامون وجوه گوناگون تاریخی و فرهنگی خطه ای که سالهاست، استان سیستان و بلوچستان خوانده می شود، تاکنون آثاری به چاپ رسیده است؛ اما میان این آثار به لحاظ شیوه ی تالیف، رویکرد، روش تحقیق اعتبار علمی و... تفاوت های فراوانی به چشم می خورد. تنوع این آثار و وجود تفاوت های آشکار میان آنها، مدتهاست موضوع گردآوری پاره های گزین شده ای از این سرمایه های مکتوب و انتشار آنها در قالبی نو و یکدست را به ضرورتی جدی تبدیل کرده است. طرح «دانشنامه فرهنگ و تمدن سیستان و بلوچستان» در حقیقت برای برآوردن این نیاز فرهنگی-پژوهشی، ریخته شده است.

دانشنامه فرهنگ و تمدن سیستان و بلوچستان را حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی استان بر اساس طرحی مدون و از پیش اندیشیده شده به انجام رسانده است. در این طرح که پس از بررسی های کارشناسی به تائید استانداری سیستان و بلوچستان نیز رسیده، علاوه بر موضوعات محوری، سرفصل ها و جزئیات هر موضوع نیز مشخص شده بود. با بررسی هایی که در فرایند اجرای طرح بعمل آمد، دریافتیم که در برخی زمینه ها، زیاد کار شده و مطالب فراوانی وجود دارد اما موضوعات بکری هم وجود داشت که به هر دلیل، پژوهشی درباره ی آنها انجام نشده بود. در برخورد با موارد اخیر، سعی کردیم به هر شکل ممکن، خلاء مورد نظر را پر کنیم و مطابق طرح مصوب، کار را پیش ببریم.

کوتاه سخن اینکه: کتاب های منتشره تحت عنوان «دانشنامه فرهنگ و تمدن سیستان و بلوچستان» افزون بر دارا بودن ویژگی هایی همچون طراحی و صفحه آرایی یکسان، قطع واحد، گزینش مطالب و ویرایش مجدد، حاوی آخرین پژوهش های انجام شده نیز هستند و سعی کرده ایم مأخذی معتبر برای اساتید، محققان و دانشجویان فراهم آوریم. امیدواریم با همت پیگیر پژوهندگان استان، دانشنامه فرهنگ و تمدن سیستان و بلوچستان به اثری ماندگار و معتبر تبدیل شود.

سعید مهدی زاده شهری

سرپرست حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی

سیستان و بلوچستان

فهرست مندرجات

عنوان	صفحه
..... نشانه ها	۹
..... مقدمه	۱۱
فصلِ اوّل : جغرافیا ، آب و هوا ، طبیعت	
..... ۱- الف- جغرافیا	۱۵
..... ۱- ب- آب و هوا	۱۷
..... ۱- ج - طبیعت (کوه ها، دشت ها، آب ها، گیاهان، حیوانات)	۱۸
..... ۱- د - منابع طبیعی و گردشگری	۲۸
فصلِ دوّم : تاریخ	
..... ۲- الف- تاریخ بلوچستان قبل از اسلام	۳۳
..... ۲- ب- تاریخ بلوچستان بعد از اسلام تا صفویه	۳۵
..... ۲- ج - تاریخ بلوچستان از صفویه تا سلسله بهلاری	۳۸
فصلِ سوّم : زبان بلوچی	
.....	۴۷
فصلِ چهارم : ادبیات	
.....	۵۳
فصلِ پنجم : فرهنگ	
..... ۵-۱- تعریف فرهنگ	۶۷
..... ۵-۲- جنگ و مبارزه	۶۹
..... ۵-۳- ظلم	۷۱
..... ۵-۴- دشمن	۷۲
..... ۵-۵ - مال جنگی (چپو/ چپاولگری)	۷۵
..... ۵-۶- بیژ گیری (انتقام)	۷۶
..... ۵-۷- پَتهلی (عفو)	۷۹
..... ۵-۸- میار جَلّی (پناهنده پذیری)	۸۰
..... ۵-۹- اسارت	۸۳
..... ۵-۱۰- وطن دوستی	۸۴
..... ۵-۱۱- هنجارهای اجتماعی	۸۸
..... ۵-۱۱-۱ - هنجارهای مثبت	۸۸
..... ۵-۱۱-۲ - هنجارهای منفی	۱۰۱
..... ۵-۱۱-۳- هنجار ها و پدیده های دیگر	۱۰۴
..... ۵-۱۲- تابو(پدیده های ممنوع و مقدس)	۱۰۷
..... ۵-۱۳- سخاوت	۱۱۳
..... ۵-۱۴- نامگذاری	۱۱۴

۱۱۶	۵- ۱۵- بازی های قومی
۱۲۳	۵- ۱۶- خبررسانی
۱۲۶	۵- ۱۷- آرزوها
۱۲۷	۵- ۱۸- آیین ها
۱۲۸	۵- ۱۸- الف- آیین های دینی
۱۳۱	۵- ۱۸- ب- آیین های منطقه ای
۱۳۳	۵- ۱۸- ج- آیین های قومی
۱۳۵	۵- ۱۹- آیین های تولد تا رشد و بزرگسالی
۱۳۷	۵- ۲۰- باورها
۱۴۱	۵- ۲۱- بخت
۱۴۲	۵- ۲۲- مرگ
۱۴۴	۵- ۲۳- دین
۱۴۹	۵- ۲۴- قول و قسم و عهد
۱۵۳	۵- ۲۵- باران
۱۵۵	۵- ۲۶- درخت
۱۵۹	۵- ۲۷- حیوان
۱۶۶	۵- ۲۸- طبقات اجتماعی
۱۶۹	۵- ۲۹- خود
۱۷۱	۵- ۳۰- خانواده و خویشاوند
۱۷۷	۵- ۳۰- الف- ساختار خویشاوندی
۱۸۲	۵- ۳۱- قومیت
۱۸۸	۵- ۳۲- بیگانگان
۱۸۹	۵- ۳۳- همسایه
۱۹۰	۵- ۳۴- مهمان
۱۹۳	۵- ۳۵- راجدپتر (تاریخ قومی)
۱۹۴	۵- ۳۶- قهرمان
۱۹۴	۵- ۳۷- گردش روزگار
۱۹۷	۵- ۳۸- گاهشماری
۲۰۱	۵- ۳۹- زندگی شبانی و کوچرو
۲۰۲	۵- ۴۰- مال
۲۰۴	۵- ۴۱- وام
۲۰۵	۵- ۴۲- پزشکی قومی

ضمائم - تصاویر، فهرست اعلام، منابع

۲۱۵	تصاویر
۲۲۷	فهرست اعلام
۲۲۹	منابع

نشانه‌ها

الف - واژه‌ها

ا : a
آ : ā
إ : e
آی : Ā
ا : o
او : ū
ای : ē
او : ō

ب - هجوان‌ها

ب : b
چ : č
د : d
ڈ : d,
گ : g
ه : h
ج : j
ک : k
ل : l
م : m
ن : n
پ : p
ر : r
س : s
ت : t
ٹ : t,
و : w
خ : x
ی : y
ز : z

ج - سایر نشانه‌ها

« » : نقل قول مستقیم
/ : نوع دیگر
() : ذکر معنی، توضیح بیشتر
: : آغاز نقل قول‌ها، آغاز نمونه‌ها، به معنی
: : جدا سازی موارد، بدل‌ها
... : ادامه سطرهای بالا، غیره
... : اشاره به کتاب حماسه سرایی در بلوچستان، نوشته عبدالغفور جهان‌دیده، ۱۳۹۰.
نک : نگاه کنید به

مقدمه

شناخت فرهنگ هیچ قومی بدون آشنایی با زبان و ادبیات آن قوم امکان پذیر نیست. برای غنا بخشیدن به موضوع این کتاب که به آئین‌ها، باورها و فرهنگ مردم بلوچستان اختصاص دارد، باید آگاهی مختصری از چهار عامل که مرتبط با مردم و سرزمین بلوچستان هستند، داشته باشیم. این چهار عامل عبارتند از:

۱. زبان بلوچی؛

۲. تاریخ بلوچستان؛

۳. فرهنگ بلوچستان؛

۴. ادبیات بلوچستان؛

این چهار عامل رابطه تنگاتنگی با یکدیگر دارند. به جز عامل تاریخ، که داری ماهیتی نسبتاً ایستا است، سه عامل دیگر - زبان، فرهنگ و ادبیات - دارای ماهیت پویا و سیال هستند. بنابراین، تعریف و تفسیر و پژوهش در باره سه عامل زبان، فرهنگ، و ادبیات در یک مقطع زمانی (همزمانی) دشوار است. اگر که بخواهیم به مطالعه این عوامل در مقاطع زمانی و تاریخی مختلف (درزمانی) بپردازیم، کار بسی دشوارتر خواهد شد. بعلاوه، دشواری کار در خصوص تاریخ فرهنگ بلوچستان به خاطر کمبود منابع مزید بر علت است.

با آنکه مشخص است بلوچ یک قوم ایرانی است، و از حدود ۳۰۰۰ سال پیش در کنار دیگر اقوام ایرانی مانند پارس، پارت، سکا، ماد، و کرد در محدوده فلات ایران می زیسته است، اما منابع قابل اتکا درباره آن از حدود ۵۰۰ سال پیش در دسترس نیست.

همین منابع هم به صورت روایت های شفاهی بوده و از حدود ۲۰۰ سال پیش کمابیش به کتابت در آمده اند. زیرا در جدیدترین کتاب هایی که در سال ۱۳۹۰ هجری - شمسی درباره ی منظومه های حماسی و عاشقانه (رزمی و بزمی) بلوچستان توسط آقای عبدالغفور جهاننیده به نگارش در آمده اند، محتوی مضامین آن ها در باره حوادث بین ۵۰۰ تا ۶۰۰ سال پیش بلوچ ها است. در این کتاب سعی می شود تاریخ فرهنگ بلوچستان بیشتر با تکیه بر اطلاعات این منابع استخراج شده و تنظیم و تدوین گردد.

مراجع مهم تر که برای پژوهش در این کتاب از آن ها استفاده شده است، شامل چهار کتاب و گفته ها و ضرب المثل های رایج در فرهنگ و زبان مردم بلوچستان است. می دانیم که گفته های مشهور و ضرب المثل های هر قوم حاصل تجربیات آن قوم است و ارزش آن ها کمتر از روایت های تاریخی کتبی و شفاهی نیست. آن چهار کتاب که در این نوشته از آن ها بيشتر استفاده شده است، عبارتند از:

۱. بلوچستان در عصر قاجار (بررسی اوضاع سیاسی و اجتماعی بلوچستان از ابتدای سلطنت قاجار تا

نهضت مشروطه)، نوشته عبدالودود سپاهی، انتشارات گلستان معرفت، چاپ نخست، ۱۳۸۵.

۲. حماسه های مردم بلوچ، نوشته عبدالحسین یادگاری، نشر افکار، چاپ اول، ۱۳۸۶.

۳. حماسه سرایی در بلوچستان، نوشته دکتر عبدالغفور جهاننیده، انتشارات معین، چاپ اول، ۱۳۹۰.

۴. منظومه های عاشقانه بلوچی، نوشته دکتر عبدالغفور جهاننیده، انتشارات معین، چاپ اول، ۱۳۹۰.

قرار است که این کتاب موضوعات تاریخ فرهنگ بلوچستان در حوزه بلوچستان ایران کنونی را در برگیرد، و از نظر تاریخی تا پایان دوره قاجاریه را شامل شود. به همین دلیل، بیشتر جملات از نظر زمان دستوری به صورت زمان گذشته بیان شده اند. بعید نیست که بسیاری از موضوعات فرهنگی ذکر شده در این کتاب تا زمان حال هم مصداق دارند. اما فرض اولیه ما این است که این موضوعات به دوره قاجاریه و قبل از آن برمی گردند. برای نمونه؛ اگر امروزه ضرب المثل ماله پناه آبرو کن، نه آبروه پناه مال **māla panāhe ābrū kan, na ābrūwa panāhe māl** : مال را فدای آبرو کن، و نه آبرو را فدای مال که در بیان حفظ حرمت و آبرو به صورت فراگیر در فرهنگ بلوچی رایج است، نمی تواند عمری کمتر از ۸۷ سال (پایان دوره قاجاریه) داشته باشد. بنابراین، می توانیم تصور کنیم که این ضرب المثل در زمان قاجاریه هم در بین بلوچ ها رواج داشته است.

به هر حال، آن چه در این جا آورده شده، فقط نمونه هایی است که تقریباً به صورت خلاصه بیان شده اند و نمی توانند نشان دهنده تمامیت هویت فرهنگی یک قوم تاریخی و دیرپای باشند. در واقع، این کتاب به عنوان یک کار اولیه می تواند راهمایی برای علاقه مندان به پژوهش های کامل تر باشد. برای مثال، اگر پژوهنده ای فقط حماسه رند و لاشار را که آقای جهاننیده در ۸۰۶ بند در کتاب حماسه سرایی در بلوچستان آورده است، به صورت تخصصی بررسی کند، می تواند بخش قابل توجهی از جنبه های فرهنگ بلوچی را از آن استخراج کرده و در کتابی مستقل معرفی و تبیین کند.

بن مایه فرهنگ مردم بلوچستان حاصل یک مهاجرت تاریخی از سرزمین هایی دورتر به بلوچستان امروزی، آمیختگی با اقوام دیگر، منازعات، آشنایی با ادیان مختلف و پیروی از آن ها، تحمل سختی ها، انتقام ها، بخشش ها، و موضوعاتی مانند این هاست. بلوچ های هر نسل ارزش های فرهنگی خود را به نسل های بعدتر منتقل می کرده، و در حفظ و انتقال آن ها به اخلاف خود توصیه می کردند.

محتوی این کتاب شامل پنج فصل و بخش ضمایم به شرح زیر است:

- فصل اول: جغرافیا، آب و هوا، طبیعت؛
- فصل دوم: تاریخ؛
- فصل سوم: زبان؛
- فصل چهارم: ادبیات؛
- فصل پنجم: فرهنگ؛
- ضمایم: شامل تصاویر، فهرست اعلام، منابع.

در واقع، اصل کتاب حول محور فصل پنجم متمرکز است و فصول دیگر و بخش ضمایم برای کمک به این فصل آورده شده اند.